

1847 yılından bugüne, ilkleri yaşamış ve tarihe tanıklık etmiş en köklü eğitim kurumlarımızdan bir tanesi de, bugünkü ismi Burhan Felek Anadolu Lisesi olan Üsküdar Mekteb-i Sultanîsi'dir. Öncü eğitim kurumlarından biri olmasına rağmen, bugüne dek akademik ve kapsamlı bir çalışmaya konu olmaması, hakkında bilinenlerin sınırlı seviyede kalmasına neden olmuştur. Bu çalışmayla, tarihinin küçük bir kesiti olan I. Dünya Savaşı yılları aydınlatılarak, kurumun bilgi ve tecrübesinin gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Çalışma alanımız, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Burhan Felek Anadolu Lisesi'nde gün yüzüne çıkarılan belgeler ışığında ve iki başlık altında ele alınmıştır. I. Dünya Savaşı sürecinin hemen her alanıyla ilgili çalışma yapılmış olmasına rağmen, eğitim ayağı özelinde savaşa katılan lise öğrenci ve öğretmenleri hakkında bu kapsamda bir araştırma bulunmamaktadır. Elimizdeki eser ile, söz konusu eksikliğin kapatılması ve ortaya konulacak kaynak bir eserle konuya ilişkin yeni çalışmalar yapılması hedeflenmiştir.

Çalışmamızda; Üsküdar Mekteb-i Sultanîsi'nin, savaşa giriş dönemi ile savaş süreci ve sonrasındaki öğrenci, öğretmen ve personelinin askerlik durumu ele alınmıştır. 1913-20 ders yılları arasında orta kısmın 8 ve 9. sınıfları ile ise kısmının 10, 11 ve 12. sınıflarında tahsil gören 137 öğrenci ve 100'e yakın öğretmen ve personel birebir incelenmiştir. Bu yöntem; I. Dünya Savaşı'nın Üsküdar Sultanîsi'ne olan etkisini net bir şekilde görmemize imkân sağlarken, aynı süreci yaşayan lise kademesindeki diğer kurumlar için de örnek bir model teşkil etmiştir.

Elde edilen bilgiler ışığında; I. Dünya Savaşı'na Üsküdar Sultanîsi'nden katıldığı tespit edilen 43 öğrenci ve 8 personel ile bunlardan şehit olanların anısına, Burhan Felek Anadolu Lisesi'nde, -99 yıl önce hedeflenip de dönemin şartları nedeniyle gerçekleştirilemeyen- temsili bir köşe oluşturulacaktır. Böylece, cansiperane fedakarlıkta bulunan bu kahramanlar, isimleri gelecek nesillere aktarılarak yâd edilmiş olacaktır.

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ÜSKÜDAR MEKTEB-İ SULTANİSİ

Doç. Dr. Nuri GÜÇTEKİN

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ÜSKÜDAR MEKTEB-İ SULTANİSİ

Doç. Dr. Nuri GÜÇTEKİN

Giriş

1847 yılından bugüne Türk Eğitim Tarihi, özelde de Üsküdar Tarihi için ilkleri yaşamış ve tarihe tanıklık etmiş en köklü eğitim kurumlarından biri de - pek bilinmemekle birlikte- yeni adıyla Burhan Felek Anadolu Lisesi'dir. Öncü eğitim kurumlarından biri olmasına rağmen, şimdiye kadar hakkında akademik ve kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması böylesi köklü ve önemli bir eğitim müessesesiyle ilgili bilinenlerin sınırlı seviyede kalmasına neden olmuştur. Bu çalışmayla, tarihinin küçük bir kesiti olan I. Dünya Savaşı yılları aydınlatılarak, kurumun bilgi ve tecrübesinin gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır.

Burhan Felek Anadolu Lisesi'nin kökeni 1847 yılına kadar gitmektedir. Okul, bu tarihte **'Üsküdar Merkez Rüşdiyesi'** adıyla açılarak eğitim faaliyetlerine başlamış ve 1875'te Paşakapısı Askerî Rüşdiyesi açılıncaya kadar Üsküdar'da rüşdiye kademesinde eğitim veren tek eğitim kurumu olmuştur. 1892 yılında ise Üsküdar'da lise kademesinde eğitim veren bir kurumun olmaması dolayısıyla **'Üsküdar İdadisi'** haline getirilmiştir. 1892-1912 ders yılları arasında 5 yıllık idadî (lise) statüsünde erkek öğrencilere gündüzlü olarak eğitim vermiştir. İdadî türündeki mekteplerin 12 yıllık sultanî mektebine dönüştürülmesi kararı neticesinde, 6 Ekim 1913 tarihinde **'Üsküdar Mekteb-i Sultanîsi'** adını almıştır. 1913-1922 yılları arasında Üsküdar Paşakapısı'nda devlete ait bir binada resmî eğitim kurumu statüsünde faaliyet göstermiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında Üsküdar'da özel okul ve sultanî statüsünde eğitim veren bir diğer kurum da Üsküdar İttihâd ve Terakki Sultanîsi'dir. İstanbul'un Anadolu Yakası'nda lise kademesinde Kadıköy Sultanîsi'nden başka resmî eğitim kurumunun olmaması Üsküdar Sultanîsi'nin çekim merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Dönemin üst kademe bürokrat, asker, doktor, memur, ilmiye mensubu, ticaret erbabı ile hatırı sayılır ailelerinin erkek çocukları lise tahsillerini Üsküdar Sultanîsi'nde almışlardır.

I. Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı yılları Üsküdar Sultanîsi'nin en zor yılları olmuştur. Seferberlik dolayısıyla, 1312-16/1896-1900 yılları arasında doğmuş öğrencilerin kademeli olarak askerlik hizmetine alınmasıyla Üsküdar Mekteb-i Sultanîsi 1917-18 ve 1918-19 öğretim yıllarında mezun verememiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında, askerde bulunan ve terhis olan öğrencilerinden çok azı dönerek eğitimlerini sürdürebilmiştir. I. Dünya Savaşı sonucunda tahsilli genç nüfusun oranı % 10'a düşmüştür. Bu nedenle lise kademesinde eğitim görececek öğrenci yokluğundan 1919-20, 1920-21 ve 1921-22 ders yıllarında da mezun verememiştir.

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında sultanî mekteplerinin lağvıyla 1922-23 ders yılına rastlayan 17 Kasım 1923 tarihinde '**Üsküdar Erkek Lisesi**' adını almıştır. 1923-24 ders yılında Üsküdar Erkek Lisesi adıyla eğitim vermiştir. 1924-25 ders yılında orta kademedede duyulan okul ihtiyacı nedeniyle, 1 Eylül 1924 tarihinde '**Üsküdar Erkek Orta Mektebi**' adını almıştır. Maarif Vekaleti'nin 3 Eylül 1925 tarihli ve 5778/7562 sayılı tahriratıyla yeniden Üsküdar Erkek Lisesi adı verilmiştir. Okul Müdürü Mehmed Emin Bey'in girişim ve çabaları, kurumun tekrar lise olmasındaki en önemli etkindir. 1925-26, 1926-27, 1927-28 ve 1928-29 ders yıllarında eğitim faaliyetlerine Üsküdar Erkek Lisesi adıyla sürdürmüştür.

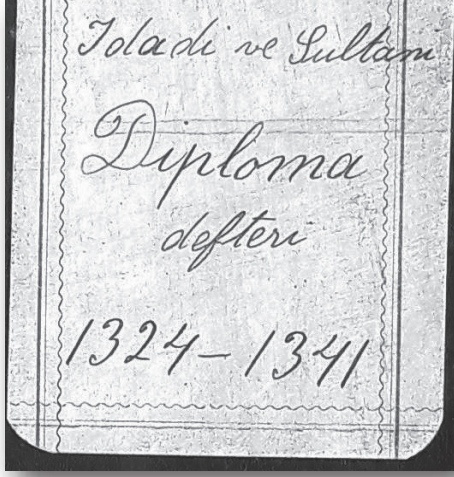
1929-30 ders yılına rastlayan 8 Eylül 1929 tarihinde orta okula dönüştürülerek '**Üsküdar Erkek Orta Mektebi**' adını almıştır. 1934-35 ders yılında '**Üsküdar Muhtelit Ortaokulu**', 1938-39 ders yılından itibaren de 1969 yılının Temmuz ayına kadar '**Üsküdar Ortaokulu**' adıyla ortaokul seviyesinde eğitim vermiştir. 1970-71 ders yılında '**Üsküdar Lisesi**' adını almıştır. 1983 yılında '**Burhan Felek Lisesi**', 2013 yılında önce '**Ticaret Meslek Lisesi**', ardından da '**Çok Programlı Anadolu Lisesi**' adını almıştır. 12 Haziran 2015 tarihinden itibaren tarihî misyon ve vizyonuna uygun olarak '**Burhan Felek Anadolu Lisesi**' adıyla Türk Milli Eğitimine lise seviyesinde hizmet vermeye devam etmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında öncü rol oynayan ve kurum tarihinde büyük hizmet ve emekleri bulunan Üsküdar Burhan Felek Anadolu Lisesi Müdürü sayın Adem Demirci ile Müdür yardımcısı sayın Sadettin Özel'i anmadan geçemeyeceğim. Kuruma kimlik ve ruh katma anlamındaki büyük hizmetleri dışında kurumun aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak arşivini -tabiri caizse- mezbele halinden çıkararak maddi - manevi her türlü fedakarlıkla korumuş ve Türk Eğitim Tarihine kazandırmışlardır.

Başlattıkları tasnifleme işlemi doğrultusunda evraklar yıllara göre zarflanmış, öğretmen ve öğrenci sicil ve künye defterleri yıllara göre ayrılmıştır. Böylece kurumun hafızası 1900'lü yıllardan günümüze kadar kayıt altına alınmıştır. Tasnif sonucu gün yüzüne çıkarılan Osmanlıca evrak ve defterler şunlardır:

1. 1908-1930 yılları arasında sene sonlarında yapılan sınav sonuçlarını içeren 2 adet diploma defteri;
2. 1893-1930 yılları arasında kurumda görev yapan personele ait künye defteri;
3. 1900-1928 yılları arasında kuruma kayıt yaptıran tüm öğrenci bilgilerini içeren 531 sayfa tutarında olan ve yaklaşık 5.000 öğrenciye ait künye defteri (2 cilt);
4. 1900-1930 yılları arasında okuldan tasdikname alan öğrencilerin defteri;
5. 1900-1930 yılları arasında okula nakil gelen ve giden öğrencilerin nüfus, diploma, ikametgah, aşı belgesi, sağlık raporu, baba mesleği, askerlik, tasdikname ve mezuniyet bilgilerini içeren yaklaşık 5.000 öğrencinin sicil dosyası.

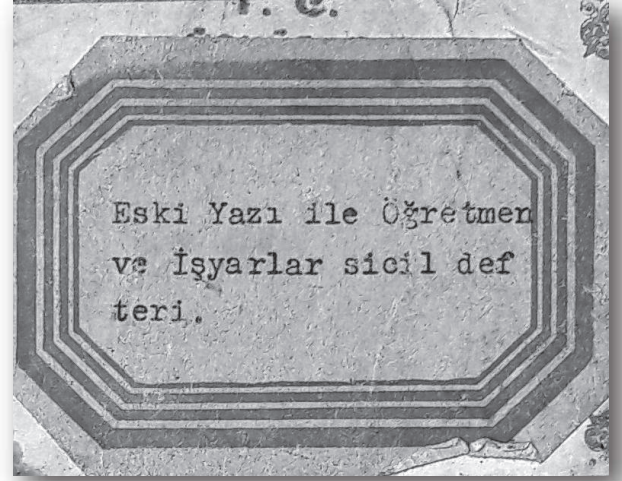

Belge 1 . Diploma Defteri

Kaynaklık ettikleri dönemin birinci elden kaynağı olan Osmanlıca belge ve defterler yaklaşık **32.000 sayfa** civarındadır. Bu belgeler sayesinde, 1893-1928 yılları arasındaki Üsküdar İdadîsi/Sultanîsi/Erkek Lisesi döneminde kurumda eğitim almış tüm öğrenci ve mezunlarla personel bilgilerine fotoğraflı olarak ulaşılabilmektedir. Çalışmanın ana kaynakları olup kurum tarafından hazırlanan resmî belgeler aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

1908-09 ders yılından 1923-24 ders yılı sonuna kadar genel imtihan cetvellerini içermektedir. Bu diploma defteri; Üsküdar İdadîsi/Sultanîsi/Erkek Lisesi dönemlerinde eğitim gören tüm öğrencilerin isimleriyle baba adlarını görmüş oldukları derslerin isimlerini öğrencilerin her dersden aldıkları numaraları, dönem sonunda sınıf tekrarı yapanları, üst sınıfa terfi edenleri ve mezun olanları tespit etmemize olanak sağlamaktadır. Sene sonu imtihan cetvelleri 251 sayfa tutmaktadır.

Belge 2. Personel Sicil Defteri

'Me'mûrin ve Muallimîne Mahsus Sicil Defteri' adıyla, kurumda görev yapmış idarecilerle, öğretmenlerin ve yardımcı personelin bilgilerini içermektedir. 1926'da okulun katibi olan Mehmed Şemseddin Efendi tarafından hazırlanmıştır. Branşlara göre tüm kayıtlar birleştirilerek hazırlanan defter, A2 boyutunda olup yan yana tutulmuş 95 sayfadan oluşmaktadır. A4 sayfa boyutunda 300 sayfadır. Deftere daha sonraki yıllara ait kayıtlar da eklenmiştir. 1892-1932 yılları arasında kurumda görev yapmış personelin fotoğrafı ile birlikte görevi, baba adı, doğum tarihi ve yılı, tahsili, diploma kayıtları, kurumda göreve başlama tarihi ve ayrılma tarihi ve nedeni ayrıntılı olarak tutulmuştur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 12'si İstanbul'da ve 44'ü taşrada olmak üzere erkek öğrencilere yatılı ve gündüzlü olarak eğitim veren Sultanî mekteplerinin sayısı 56'dır. Cumhuriyet'ten günümüze lise olarak devam edenlerin sayısı ise 9'u İstanbul'da, 27'si Anadolu'da olmak üzere 36'dır.¹ Üsküdar Sultanîsi'nin gün yüzüne çıkarılan arşivi, günümüze kadar kesintisiz devam eden 100 yıllık eğitim kurumları arasında şimdiye kadar tespit edilmiş en kapsamlı bilgileri içermektedir. I. Dünya Savaşı yıllarının ortaya konulması, yalnızca kurumun tarihiyle de sınırlı kalmamaktadır. I. Dünya Savaşı'nda aynı süreçleri yaşayan lise seviyesindeki diğer eğitim kurumlarının işleyişinin ve bölgelerindeki önemlerinin ayrıntılı olarak anlaşılmasına da kaynaklık etmektedir.

Bu çalışmanın nihai amacı, 1913-1920 yılları arasındaki Üsküdar Sultanîsi'nin öğrenci, öğretmen ve personelinin askerlik durumlarının resmî kayıtlarla belirlenmesidir. Böylece, Üsküdar Sultanîsi öğrenci ve öğretmenlerinin I. Dünya Savaşı'ndaki rolleriyle kurumun durumu öğrenci imtihan cetvelleri, öğrenci künye ve öğretmen sicil kayıtları, öğrenci tasdikname defteri, talebe sicil dosyaları ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri ışığında tespit edilecektir. Askere giden öğrenci, öğretmen ve personelin künye kayıtları Genelkurmay Şehitler Listesi'nden taranacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Üsküdar Sultanîsi'nde öğrenim gören öğrenciler Devlet Madalya ve Nişanları Yönetmeliği'nin 5. maddesi kapsamında I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü ve bekası uğruna okullarını bırakarak cepheye koşmuş ve şehit olmuşlardır. Buna bağlı olarak, kurum son sınıf öğrencilerinin savaşa katıldıkları yıllarda mezun verememiştir. Bazı eğitim dönemlerinde mezun veremeyen okullarımızdan biri olması hasebiyle, 1847 yılında hizmete giren, yeni adıyla Üsküdar Burhan Felek Anadolu Lisesi'ne, ilgili yönetmelik kapsamında Devlet Şeref Madalyası verilmesi için, kurum aracılığıyla Başbakanlığa resmî başvuru da bulunulacaktır.

Elde edilen bilgiler ışığında; Burhan Felek Anadolu Lisesi'nde, tahsillerini ve hayallerini vatan uğruna geride bırakarak askere giden öğrenci ve personeli ile şehit oldukları tespit edilenlerin anısına temsili bir köşe oluşturulup 2017 yılında resmî törenle açılacak ve böylece bu kahramanlar yâd edilmiş olacaktır.

¹Bkz, Nuri Güçtekin, **Eğitimli Neslin I. Dünya Savaşı**yla İmtihani, İskenderiye Yayınları, Nisan 2015.